

every Ukrainian. The purpose of research – to identify specific features artistic wordness of linguistic and cultural person, who recorded in two novels of writer – «Roksolana» and «I, Bohdan».

Despite the specificity of artistic and imaginative verbalization of archetypal concept, limited by several artistic compositions, concept classified as linguistic and cultural such that its content is largely the same as the description of the Cossacks in scientific and lexicographical works that include socio-cultural information about Cossacks' age. It determines the structure of the concept as a field model, within which the most clearly appear nominative and interpretative fields. Particular attention is paid to research axiological component of concept, all the contextual units of assessment character are divided into two types – those that express an internal (positive) and an external (negative) assessment of the Cossacks as a social phenomenon.

It is concluded that the description of Cossacks in P. Zagrebelnyi's artistic discourse corresponds to the objective characteristics of an important phenomenon of Ukrainian culture and causes in the minds of recipients corresponding meanings. The prospect of further investigation is the comparative analysis of author's image with language portraits of Cossacks represented in other art and literature sources.

Key words: *concept, artistic discourse, structural components, nominative field, character.*

УДК 81 - 13

Голубовська І. О.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри загального мовознавства та класичної філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
E-mail: dririna5@mail.ru

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглядаються проблеми становлення лінгвістики як науки, яка наразі перебуває у царині епістемологічних настанов антропологічної парадигми мовознавчого знання. Центральним термінопоняттям антропологічної парадигми постав концепт, який набув, з одного боку, «когнітологічного», а з іншого боку, – «культурологічного» розуміння. Останнє визначення тягнє до «духовно-менталістського» підходу в дослідженнях концептів і є більш характерним (порівняно з «експерієнційно-менталістським») для сучасної української лінгвоконцептології.

Узагальнюються епістемічні підходи, характерні для сучасної української лінгвоконцептології на основі аналізу великої кількості лінгвістичних праць з україністики, русистики, германістики, романістики, сходознавства, перекладознавства, загального мовознавства, класичної філології. Окреслюються вектори подальшого можливого розвитку лінгвістичної концептології в Україні.

Ключові слова: *антропологічна парадигма, епістемічні настанови, концепт, лінгвоконцептологія, перспективи дослідження концептів.*

Межа століть (не кажучи вже про перетин тисячоліть) позначена, як правило, фронтальними змінами в соціально-політичній, літературно-художній, науково-освітній сферах життя людства. Виникає гостра й нагальна потреба у зміні усталених поглядів на людське буття і світ у цілому, у перегляді наукових констант, що тривалий час вважалися вірними і непохитними. Межа ХХ – ХХІ ст. позначилася саме такими настроями у науковій сфері, причому вчені, що належать до різних галузей знання, виявляють колективне бажання потрапити туди, куди людина ще ніколи не ступала, і побачити те, що бачити людині **апріорі** не дано. При цьому фізика, королева наук, досягнення якої завжди зумовлювали загальнофілософську картину світу, в черговий раз задала вектори на шляхах розвитку науки.

Американські фізики Раймонд Девіс і Девід Бом незалежно один від одного виявили факти зникнення матерії. Було експериментально доведено, що за певних умов матерія може зникати, а в інших умовах взаємодії віртуальних хвиль – виникати з небуття. Епістемологічну цінність цього відкриття важко переоцінити: споконвічне «основне» питання філософії щодо первинності виникнення матерії або духу, видається, вирішується на користь другого компонента цієї опозиції. Проте зміна дослідницьких пріоритетів і підходів у лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. почалася задовго до цього епохального відкриття: системоцентрична (матеріалістична в Радянському Союзі)

лінгвістика звільнила дорогу лінгвістиці антропоцентричній (ідеалістичній у своїй основній епістемологічній установці), коли людина з її Свідомістю, Мисленням, Знанням, «як медіум для проникнення в мову» потрапила у фокус дослідницького інтересу і почала вивчатися у рамках таких новітніх предметних ділянок, як лінгвокультурологія і лінгвокогнітивістика. Наразі доведено, що «культурно навантажені» мовні одиниці ніби «розкидані» по всьому змістовому каркасу мови, не створюючи системних угруповань (полів), що надає підстави для проведення аналогій із «буттям» елементарних частинок-хвиль, які вивчаються у межах сучасної квантово-хвильової механіки. Просуваючись далі шляхом узагальнень за аналогією, можна дійти цікавих і навіть, як кажуть англійці, «taking breath away», припущень про цілісний план створення Всесвіту, який нам, простим смертним, відкривається фрагментарно, шляхом пізнання Наукової Істини на різних векторах розвою наукового знання.

Як видається, зміна наукових парадигм у науці пов'язана насамперед зі **зміною методології дослідження**, яка передбачає формулювання вихідних метанаукових презумпцій і переконань щодо онтології об'єкта, котрі визнаються основоположними певним співтовариством науковців-професіоналів і які не піддаються сумніву доти, доки до цього не будуть спонукати кризові явища в розвитку наукового напрямку. Можна стверджувати, що саме **зміна презумпцій призводить до зміни наукових парадигм**. Зважаючи на цей постулат, логічно визнати існування тільки трьох парадигм у доступній нам історії мовознавства: порівняльно-історичної (метод – порівняльно-історичний, внутрішньої та зовнішньої реконструкції, історизм як принцип розуміння природи досліджуваного об'єкта й діакронія як вихідна ціннісна установка, мета – реконструкція форм мови-предка й установлення подальших процесів її дивергентного розвитку, пов'язаного з виокремленням певних груп мов всередині мовної родини); системно-структурної (методи – безпосередніх складових, опозицій, трансформаційний, компонентний аналіз, – всі максимально формалізовані; синхронія, системність і знаковість мови як вихідна ціннісна установка, мета – встановлення внутрішньосистемних протиставлень і кореляцій); антропологічної (методи – концептуальний, прототипічний, фреймовий / гештальт-аналіз, – фактично всі з елементами внутрішньої інтроспекції як способу отримання знання; вихідна ціннісна установка (презумпція) – **первинність когнітивних структур щодо мовних, мета – вивчення структур зберігання знання, зокрема культурно маркованого, у свідомості людини та їх мовних проєкцій**. Однією з найбільш «улюблених» лінгвоконцептологами та лінгвокультурологами пізнавальних сутностей виступає саме концепт, що зумовлює невпинне зростання кількості досліджень, присвячених аналізу найрізноманітніших концептів. Така епістемічна ситуація примушує деяких лінгвістів мало не бити у дзвін, говорити про «лавиноподібне зростання кількості наукових праць, присвячених дослідженню концептів у вітчизняному і російському мовознавстві», «моду» (О. П. Воробйова), «концептоманію» (А. М. Приходько) тощо. Причому, за свідченням О. П. Воробйової, ця тенденція принципово відрізняється від західних лінгвокогнітологічних студій, де «концепт як загальне поняття подекуди фігурує лише в контексті теорії прототипів з огляду на явище категоризації [8, с. 11]. Дослідниця ставить питання: чи не загрожує сучасній лінгвоконцептології загублення евристичної сили на тлі екстенсивних тенденцій у її розвитку? Спробуємо дати на нього відповідь.

Діалектика «когнітологічного» та «культурологічного» визначення концепту як відзеркалення його природи й сутності. Визначення концепту як ключового поняття лінгвоконцептології.

Як відомо, поняття «концепт» у сучасній лінгвістиці постало на перетині двох його розумінь: «когнітологічного» та «культурологічного».

Перше сягає своїм корінням ідей С. О. Аскольдова-Алексєєва, який вважав концепт ідеальним утворенням, що заміщує нам у процесі мислення невизначену множину предметів, дій, мисленневих функцій одного й того ж роду (концепти рослина, справедливість, математичні концепти) [1, с. 267].

Такий підхід було розвинуто у творчості О. С. Кубрякової: «Концепт – оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, ... квант знання.

Найважливіші концепти виражені в мові» [16, с. 91]; В. І. Карасика: «... ментальні утворення, які становлять собою вагомий відрефлексований типізований фрагмент досвіду, що зберігаються в пам'яті людини» [13, с. 59], О. О. Залевської, яка розуміла концепт у термінах «багатомірної симультанної структури», що належить індивіду, як перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, об'єктивно існуюче у свідомості людини, на відміну від понять і значень – продуктів наукового опису (конструктів) [12, с. 358].

На таких самих позиціях стоїть і В. В. Красних, котра характеризує концепт як «свого роду згорнутий глибинний «смысл»предмета», «найзагальніша, максимально абстрагована, ... піддана когнітивній обробці ідея «предмета» у сукупності всіх валентних зв'язків, відзначених національно-культурною маркованістю» [15, с. 268–269]. Подібного роду усвідомлення сутності концепту ми вважаємо «когнітивноцентричними», тобто такими, що роблять акцент на ролі концепту **насамперед** у процесах пізнавальної діяльності людини.

Другий напрямок на шляхах кристалізації природи концепту, який ми назвемо «культуроцентричним», було започатковано акад. Д. С. Лихачовим в термінах визначення концепту як «алгебраїчного вираження значення», що імплікувало взаємодію змісту концепту як узагальненої мислительної одиниці, в основі якої лежить відображення й інтерпретація явищ дійсності, з особистим / народним досвідом етнічної людини (причому чим більш розвинутою є концептосфера певної мовної спільноти, тим багатшим є зміст концепту)[18, с. 5]. «Культуроцентричне» визначення концепту знайшло свій розвиток у низці праць таких авторів, як Ю. С. Степанов: «своєрідна матриця культури у психіці людини; «згусток культури у свідомості людини: те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини ..., і те, за посередництвом чого людина – звичайна, пересічна людина – сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї» [23, с. 40]; А. Вежбицька: «об'єкт зі світу «Ідеальне», що має ім'я і відбиває певні культурно зумовлені уявлення людини про світ «Дійсність» [25, с. 90]. Розуміння концепту як культурно заангажованого феномену знайшло своє відбиття у впровадженні до наукового обігу таких термінопонять, як «лінгвокультурема», під якою розуміють комплексну міжрівневу мовну одиницю, яка виступає носієм етнічно маркованого знання [7, с. 44], «логоепістема», котре імплікує «знання, що несе слово як таке – своєю внутрішньою формою, індивідуальною історією, власними зв'язками з культурою» [4, с. 7].

Проте, як видається, **подібного роду епістемічний і метамовний підхід тільки заплутує споживача лінгвістичної інформації, адже, не даючи відповіді на те, чим виступає концепт на вісі культура – людська свідомість – природна мова, просто акцентує той або той дослідницький підхід з його кінцевою метою.**

Розуміння подібного стану речей відображено у С. Г. Воркачова, який, з одного боку, визначає концепт як «операційну одиницю думки» [6, с. 43], а далі – як «одиницю колективного знання ..., котра має мовне вираження і відмічена етнокультурною специфікою» [6, с. 51–52]. Понад це, якщо ментальне утворення не має етнокультурної специфіки, воно, на думку вченого, до кола концептів не належить.

З огляду на те, що «у природних мовах значення ... є суб'єктивним, антропоцентричним, багато в чому культурно детермінованим і відбиває як культурно зумовлені типи соціальної взаємодії, так і об'єктивні риси навколишнього світу як такого» [29, с. 16–17], можна дійти висновку про єдине усвідомлення природи й сутності концепту як «... поняття психо-лінгво-соціо-культурного порядку з чітко вираженою валоративною компонентою» [20, с. 30]. До такого ж висновку приводить і застосування самого когнітивного поняття концептуалізації дійсності в сенсі процесів пізнавальної діяльності людини, які полягають у переробці сприйнятої інформації і утворенню внаслідок цього концептів та концептуальних структур (схем, картин, фреймів, сценаріїв, гештальтів), що й формують **концептуальну систему**, місцем «прописки» котрої є психіка людини, а способом маніфестації – мовні форми. Кожен з видів концептуалізації дійсності певною етнічною свідомістю й етнічною мовою (сенсорно-рецептивна, логіко-поняттєва, емоційно-оцінна, морально-ціннісна) має яскраві національно-специфічні характеристики, продемонстровані свого часу у монографії І. Голубовської

«Етнічні особливості національно-мовних картин світу» [9]. Постулатом сучасної антропологічної лінгвістики є твердження про те, що субстанційно-ідеальний мовний континуум, будучи єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національної ментальності фактично на всіх ярусах мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин, тобто вираження культурно-національної специфіки відбувається **на всіх без винятку рівнях мовної системи**. Принагідно згадаймо, що визначний американський антрополог і лінгвіст Е. Сепір заперечував навіть щонайменший зв'язок між формою мови та національним темпераментом, вважаючи безглуздим заняття пошуку у структурі мов розбіжностей, що відповідають темпераментним варіаціям [21, с. 242]. Відстеження, опис і пояснення сутності мовних втілень такого важкого для безпосереднього споглядання феномена, яким є етнічна ментальність, можна вважати безперечними досягненнями сучасної зіставної лінгвоконцептології.

Таким чином, концепт як ідеальний квант знання, який активно використовується у пізнавальних процесах людини, **має культурно детермінований характер**, в силу чого може не тільки раціонально осмислюватися, а й емоційно «переживатися». У протилежному випадку, в разі відсутності культурної заангажованості, ми маємо справу з поняттям, яке тяжіє до енциклопедичного інтернаціонального знання, логічної, культурно нейтральної форми мислення, елемента універсального предметного коду (УПК) за М. І. Жинкіним. Таким чином, не кожне поняття є концептом. Можливість стати концептами надається винятково тим поняттям, які є значущими для певної культури, які виступають носіями концентрованої культурної пам'яті народу. Безсумнівно, між концептами і поняттями не існує глухих мурів: за певних умов (особливо у художньо-поетичному дискурсі) цілком можливий перехід поняття до сфери концептів.

З огляду на все вище зазначене, концепт як ментальне явище, що реалізується (вербалізується, омовлюється, маніфестується) у певній лінгвокультурі, наразі, у сучасній українській лінгвістиці, вивчається у рамках і на перетині двох новітніх ділянок мовознавчого знання, якими виступають лінгвокогнітивістика та лінгвокультурологія. В інших термінах, за О. П. Воробйовою, перший напрям можна назвати «експерієнційно-менталістським», а другий – «духовно-менталістським»: «Перший з цих напрямів спирається на філософію експерієнційного, чи досвідного реалізму, який слугує основою американської когнітивної традиції, започаткованої Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, з опорою на їх попередників – Л. Вітгенштейна, Е. Сепіра, Б. Л. Уорфа, Ч. Філлмора, Ж. Піаже, В. Тернера та багатьох інших, ... традиція, хоча і зорієнтована на пошук певних сенсорно-розумових універсалій, об'єктивно коріниться у пріоритетах англосаксонської ментальності. Другий напрям концептології, ... є розвитком ідей Анни Вежбицької ..., які знайшли своє втілення і подальшу розбудову в численних працях російської школи логічного аналізу, очолюваної Н. Д. Арутюновою» [8, с. 2–3].

При цьому у вітчизняній лінгвістиці дуже **помітний нахил саме до «духовно-менталістського» методологічного підходу**, до осягнення сутності концепту як складного багатовимірного феномену. Навряд чи, з огляду на константи української етнічної свідомості, які, як бачимо, виявляються навіть і в утвердженні й розвитку тих чи тих лінгвістичних традицій і підходів, варто було б чекати чогось іншого.

Моно-, бі- та полілінгвальні дослідження концептів в Україні (дисертації, захищені у 2005-2015 рр.).

З огляду на те, що матеріалом для дослідження може бути обраною одна, дві або три і більше мов (це зумовлює належність до відповідної спеціальності ДАКу), спробуємо виділити таксони на підставі зазначеного критерію¹:

10.02.01 – українська мова: В. Л. Іващенко (К., 2007), Т. П. Вільчинська (К., 2009); Я. Ю. Соболева (2014);

¹ Відразу зазначимо, що ми не ставимо собі за мету охопити всі дисертаційні роботи, в яких досліджуються концепти, зазначаючи тільки найбільш вагомі з них.

10.02.02 – російська мова: Фу Цзін (К., 2011), Н. М. Гудкова (К., 2012);

10.02.04 – германські мови: О. В. Городецька (К., 2003), О. О. Борисов (Донецьк, 2005), Г. А. Огаркова (К., 2005), І. В. Змієва (Х., 2006), Т. В. Луньова (К., 2006), І. Ю. Онішук (Одеса, 2006), Ю. С. Абрамова (Х., 2007), І. С. Горобець (Донецьк, 2007), О. О. Чорновол-Ткаченко (Х., 2007), О. М. Благодарна (Х., 2009), Л. В. Гайдученко (К., 2009), О. С. Путій (Х., 2010), А. Б. Семенчук (Херсон, 2011), Т. В. Бойко (К., 2011), О. О. Жулавська (Х., 2011), Н. О. Гач (К., 2014); І. Ю. Набокова (Х., 2015);

10.02.05 – романські мови: М. П. Ющенко (К., 2007), М. О. Сусллова (К., 2013), Н. В. Літинська (К., 2015);

10.02.13 – мови народів Азії, Африки, Латинської Америки та аборигенів Австралії: Н. В. Сав'як (К., 2012), Н. В. Коломієць (К., 2014), М. А. Андрієць (К., 2014);

10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови: Г. Д. Малунова (К., 2015);

10.02.15 – загальне мовознавство: О. С. Пальчевська (Донецьк, 2006), Ю. О. Письменна (К., 2008), В. М. Богуцький (К., 2010), О. Я. Сурмач (К., 2011), І. В. Мигович (Донецьк, 2011), Г. В. Ваніна (К., 2011), О. Г. Тараненко (Донецьк, 2011), А. В. Біляєва (Донецьк, 2012), Ю. В. Яскевич (Донецьк, 2013), О. С. Сахнюк (К., 2014), О. М. Дзюбенко (К., 2014), Ю. О. Саф'ян (Одеса, 2015);

10.02.16 – перекладознавство: С. П. Запольських (К., 2005);

10.02.17 – порівняльно-історичне та типологічне мовознавство: О. С. Бондаренко (Донецьк, 2005), О. О. Близнюк (К., 2006), Т. С. Семигін (К., 2011), В. І. Калініченко (Донецьк, 2013), Ю. О. Саф'ян (Одеса 2015).

Оскільки піддати аналізу кожну із зазначених вище робіт не уявляється можливим, зробимо спробу зупинитися на тих загальних рисах, які об'єднують всі ці роботи.

1.Методологічна спільність. Слідом за Н. Д. Арутюновою, А. Вежбицькою, О. С. Кубряковою, Ю. С. Степановим, І. А. Стерніним, визнається положення про «ймовірність існування» (Фу Цзін) у свідомості людини «квантів» культурно маркованої інформації, яка опредмечується в мові.

2.У структурі концепту, слідом за С. Г. Воркачовим, В. І. Карасиком, Г. В. Слишкіним, виділяються ядрена (поняттєво-логічна), асоціативно-образна (метафорична) та ціннісна (валоративна) складники.

3.Фрейм – одна з концептуальних структур – постає як спосіб «розгортання» змісту концепту.

4.Застосовується методика польового моделювання концептів у дусі ідей З. Д. Попової та І. А. Стерніна і методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації (А. М. Приходько, А. П. Мартинюк).

5.У метамові опису фігурує переважно термін «лінгвокультурний концепт» (В. І. Карасик). Терміни «лінгвокультурема» (В. В. Воробйов), «логоепістема» (Є. Верещагін, В. Костомаров) практично не використовуються.

6.Методи аналізу концептів виступають поєднанням методів, що були притаманні структурно-системній парадигмі мовознавчого знання: метод компонентного дефініційного аналізу, метод контекстуального аналізу, метод дистрибутивного аналізу; традиційній лінгвістиці: описовий. зіставний, метод етимологічного аналізу ядерних лексем-ідентифікаторів, квантитативний метод (кількісно-якісного аналізу); та тих, що постали у межах антропологічної парадигми: метод когнітивної інтерпретації, методика концептуального аналізу, методика фреймового моделювання, прототипічного аналізу, метод концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, метод внутрішньої інтроспекції; методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації; експериментальні методи: психолінгвістичного експерименту (вільний, скерований, оцінного шкалування) тощо.

Практично не використовуються запропонований А. Вежбицькою метод семантичних примітивів, метод профілювання Е. Бартмінського, вертикальних синтаксичних полів С. М. Прохорової, прототипічних сценаріїв Р. Шенка і Р. Абельсона.

7.Аналізу піддаються переважно телеономні («добро», «зло», «правда», «свобода», «воля», «мудрість», «знання», «гармонія», «життя», «смерть»), емоційно-телеономні («любов», «страх»), гендерні («чоловік», «жінка»), соціально центричні («успіх», «ексклюзивність», «піар», «влада», «злочинець»,

«тероризм», «злочинець», «навчання», «освіта», «багатство»), індивідуально центричні («вампір», «шлях», «інтимність», «біль»), сакральні («бог», «богородиця», «чорт», «таємниця») концепти.

Як видається, окреслення сучасного стану у галузі українських лінгвоконцептологічних студій на матеріалі різних лінгвокультур неможливе поза характеристикою хоча б деяких найяскравіших праць, присвячених концептам.

З-поміж них оберемо докторську дисертацію Т. П. Вільчинської «Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст.» [5], кандидатську дисертацію Я. Ю. Соболевої «Концепт «таємниця» та його вербалізатори в українській лінгвокультурі» [22], кандидатську дисертацію Н. М. Гудкової «Становлення концепту «ексклюзивність» у російському друкованому рекламному тексті XIX–XXI ст.» [10].

Дисертація Т. П. Вільчинської становить інтерес насамперед на ділянці методолого-методичних підходів до дослідження концептів сфери сакрального («бог», «богородиця», «чорт»). Автор запропонувала метод семантико-аксіологічного поля, який, становлячи у своїй основі узагальнення попередніх інструментальних досягнень у сфері практичного опрацювання концептів (виділення ядра, приядерної зони і периферії, етимологічний аналіз назви концепту, встановлення семантико-аксіологічних ознак, відстеження контекстуальної й метафоричної реалізації концепту), вирізняється потужним новітнім підходом: на його основі було розроблено алгоритм аналізу індивідуально-авторських картин світу в їх проекціях і кореляціях з національно-мовними картинами світу. Запропонований метод дозволяє скорельовувати оцінно-когнітивні параметри колективної свідомості певного (не тільки українського) етносу й індивідуальну свідомість митця слова на будь-якому хронологічному зрізі у розвитку певної лінгвокультури.

Дисертація Я. Ю. Соболевої цікава насамперед чітким модусом інтегративного використання різних методів дослідження концептів, які склалися у сьогodнішній лінгвоконцептології (використані напрацювання тієї ж Т. П. Вільчинської, доробок Воронежської школи дослідження концептів (Й. А. Стернін, З. Д. Попова), методика профілювання концептів – словотвірного, парадигматичного, синтагматичного, асоціативного, фразеологічного (Люблінська школа етнолінгвістики – Є. Бартмінські, С. Небжеговська), хоча термін «профілювання» на її позначення не використовується. Окрім цієї особливості, увагу привертає наявність досить яскравої і доказової мовно-емпіричної бази щодо визнання на першій погляд універсального концепту «таємниця» національно специфічним, лінгвокультурним, який поставав «в умовах стресогенезу», характерного для розвитку української психокультури з її яскраво вираженою інтровертивністю [22, с. 6].

Дисертація Н. М. Гудкової характеризується апеляцією до діахронних вимірів у процесах становлення змісту концептуальних утворень, намаганням «... «відкрити» завісу таємничості над «першими кроками» життя концепту» [10, с. 1], автор наголошує на необхідності відтворення «передконцептуальної фази концепту [10, с. 3] з огляду на те, що «...сучасна інтерпретація концептів тією чи іншою мірою ... викривляє істинний мовний статус реалій минулого з позицій сучасних знань, з погляду традицій сьогodenня і в цілому – сучасного стану культури» [10, с. 1]. Дослідниці вдалося на основі опрацювання текстів російської друкованої реклами різних часових періодів (дореволюційного – по 1917 р.), радянського (з 1917 по 1991 рр.) та пострадянського (з 1991 р. по теперішній час) зануритися і відповідні соціально-історичні умови постання концепту «ексклюзивність» у рекламному дискурсі, внаслідок чого були зроблені висновки про ступінь стабільності, варіативності, зменшення або зростання змістового і аксіологічного потенціалу цього концепту у процесах його формування і становлення від фази «передконцепту» до наших днів.

Таким чином, як показує проведений аналіз низки праць з лінгвоконцептології, виконаних на вітчизняних теренах, дослідження концептів у сучасній українській лінгвістиці вирізняється, на жаль, переважно екстенсивним характером (не вглиб, а вшир, із залученням підходів, метамови і методик, розроблених у російській або в західній лінгвістиці). Натомість інтенсивний, евристичний вектор розвитку лінгвоконцептологічних досліджень, спрямований на пошук нових форматів, методик і ракурсів опрацювання концептів, практично, за рідкісним винятком, відсутній.

Як нам слід трактувати стан речей, що склався в «case of concert» (перефразуючи Ч. Філлмора)? Цей лінгвістичний тренд вичерпав свій епістемологічний потенціал, або ми рухаємося у хибному напрямку?

Мабуть, що, швидше, останнє. Адже в українській лінгвоконцептології, на відміну від російської, дуже мало уваги приділяється лінгвоконцептографії, основна мета якої полягає в упорядкуванні, класифікації й лексикографічній репрезентації вже досліджених концептів, створенні їх тезаурусно орієнтованого реестру¹. Між тим, лексикографічна кодифікація напрацьованого в цій сфері допомогла б не тільки узагальнити вже зроблене, а й з'ясувати пріоритетні шляхи подальших студій у вивченні омовленого культурно заангажованого знання про світ, визначитися із проблемами етно-національної самоідентифікації у контексті тих цивілізаційних змін, які наразі переживає Україна. З огляду на сучасний соціально-політичний контекст варто звернутися до вивчення українських концептосимволів онімічної природи на кшталт «Карпати», «Дніпро»; «Оронта»; «Запорозька Січ»; «Тарас Шевченко», «Богдан Хмельницький»; «Козак», «Кобзар»; «Лавра», «Хрещатик», «Межигір'я»; «Наталка Полтавка» тощо.

Усвідомлюючи негативні процеси аномії, девальвації традиційних морально-етичних етнічних цінностей, варто було би звернутися саме до **діахронного** дослідження телеономних концептів у площині динаміки їх семантики, змін аксіологічного навантаження, набуття інших, не притаманних їм раніше нюансів когнітивно-змістового наповнення, виникнення нових концептів, що можна було б відстежувати на основі опрацювання текстів українського пост-модернізму, спираючись на контент блогосфери і форумів Інтернет-простору.

Узагальнюючи підходи, осмислення, об'єкт і предмет вивчення, метамову, інструментарій сучасних когнітивних і культурно заангажованих мовознавчих напрямів (лінгвокогнітології, лінгвоконцептології, лінгвокультурології тощо), можемо твердити про те, що епістема первинності й детермінаційної сили **свідомості** відносно породжуваних нею мовних феноменів (онтологічно) і підходів до їх вивчення (гносеологічно) наразі утвердилася в теорії і практиці сучасної лінгвістичної науки, хоча ми над цим мало замислюємося.

Список використаної літератури

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Белянин В. П. Введение в психолингвистику / В. П. Белянин. – М. : ЧеРо, 1999. – 128 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития страноведения: Концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Ин-т русского языка им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
5. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст.: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Т. П. Вільчинська. – К., 2009. – 40 с.
6. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : монография / С. Г. Воркачев. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
7. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
8. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О. П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14, № 2. – С. 53–64.
9. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 283 с.
10. Гудкова Н. М. Становлення концепту «ексклюзивність» у російському друкованому рекламному тексті XIX–XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – рос. мова / Н. М. Гудкова. – К., 2012. – 20 с.
11. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т./ редкол. О. С. Мельничук та ін. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 2. Д – (Копці). – 570 с.
12. Залевская А. А. Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
13. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 389 с.

¹ З-поміж українських рбзвідок подібного роду можна зазначити лише ґрунтовний словник-довідник В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» (К., 2006). Тимчасом на теренах нашого північного сусіда з 2005 по 2011 рр. за ред. В. І. Карасика та Й. А. Стерніна опубліковано 8 томів «Антології концептів».

14. Кононенко А. А. Персонажи славянской мифологии / А. А. Кононенко, А. С. Кононенко. – К. : Корсар, 1993. – 224 с.
15. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.
16. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
17. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол.ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
18. Кульчицький О. Світовідчуження українців / О. Кульчицький // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 51–70.
19. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3–9.
20. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография / А. Н. Приходько. – Днепропетровск: Издатель Беляя Е. А., 2013. – 306 с.
21. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс «Универс», 1993. – 656 с.
22. Соболева Я. Ю. Концепт «таємниця» та його вербалізація в українській лінгвокультурі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Я. Ю. Соболева. – К., 2014. – 18 с.
23. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 524 с.
24. Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період. – К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1963. – 791 с.
25. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р. М. Фрумкина // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 74–117.
26. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К., 1992. – С. 3–35.
27. Bruner J. Acts of Meaning / J. Bruner. – London, Cambridge, Mass., 1990. – 380 p.
28. Geertz C. «From the Native's Point of View»: On the nature of anthropological understanding / C. Geertz // Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion / R. A. Shweder and R. A. LeVine, eds. – Cambridge University Press, Cambridge 1984. – P. 123–136.
29. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction / A. Wierzbicka. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1991. – 502 p.

Голубовская И. А. Современная украинская лингвоконцептология: состояние и перспективы развития.

В статье рассматриваются проблемы становления лингвистики как науки, которая сейчас развивается в русле эпистемологических установок антропологической парадигмы научно-лингвистического знания. Центральным терминопонятием лингвокогнитологии и лингвокультурологии оказался концепт, который получил две интерпретации – «когнитологическую» и «культурологическую». В рамках последнего понимания сущности концепта сформировался «духовно-менталистский» подход в исследовании концептов, выступающий более распространённым (по сравнению с «экспериментально-менталистским») в современных лингвоконцептологических исследованиях в Украине.

На основе анализа большого количества лингвистических работ в области украинистики, русистики, германистики, романистики, востоковедения, переводоведения, общего языкознания, классической филологии были обобщены эпистемические подходы, характерные для современного этапа в развитии украинской лингвоконцептологии. Обозначены векторы дальнейших путей развития лингвистической концептологии в Украине.

Ключевые слова: антропологическая парадигма, эпистемические установки, концепт, лингвоконцептология, перспективы исследования концептов.

Golubovska I. O. Modern Ukrainian Linguistic Conceptology: Present State and Possibilities of the Development.

Summary

In the article the problems of formation of the linguistics as a separate science are looked upon. Modern linguistics is developing in the frames of epistemic constants of anthropologic paradigm in the scientific knowledge. The term «concept» appears to be the basic notion of the linguistic conceptology and linguistic culturology. It has got double interpretation – «cognitively» and «culturally» marked. Within the latter interpretation of the concept's essence within the so called «mental-spiritual» approach to its study has arised. This approach is more spread in modern studies of concepts in Ukraine (if compared with «experiential-mental» approach used by American concept researchers).

Grounding on the analysis of the big quantity of linguistic works in the field of Ukrainain, Russian, Roman, East studies, translation, general linguistics, classic philology, the epistemic approaches characteristic for the modern

period in the development of Ukrainian linguistic conceptology were generalized. Main vectors for the future ways in concepts' study were pointed out.

Key words: *anthropologic paradigm, epistemic constants, concept, linguistic conceptology, prospects for concepts' studies.*

УДК 81'1

Горай М. В.,
студентка факультету лінгвістики
Національного технічного університету України «КПІ»
E-mail: horai.maria@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДВОКОМПОНЕНТНИХ ТА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ З ЕЛЕКТРОНІКИ (НА ОСНОВІ ПОСІБНИКА КОРИСТУВАЧА ВБУДОВАНОГО КОНТРОЛЕРА ПЕРЕДАЧІ)

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості двоконпонентних та багатоконпонентних термінів з електроніки та їх переклад українською мовою. Розглянуто особливості перекладу конструкцій, що пишуться через дефіс, а також запропоновано варіанти перекладу двоконпонентних та багатоконпонентних термінів з використанням описового прийому.

Ключові слова: *термінологічна одиниця, багатоконпонентний термін, іменні групи, прагматичний потенціал, описовий переклад.*

Матеріально-технічну базу будь-якого підприємства, діяльність якого базується на інноваційних рішеннях, важко уявити без новітнього обладнання, програмного забезпечення, а також без спеціалізованої технічної документації, яка допомогла би втілювати та застосовувати ті чи інші рішення на практиці. Сталою також є потреба у кваліфікованому перекладі такої спеціалізованої документації, як посібники користувача та керівництва з експлуатації.

Фахова література, зокрема посібники користувача вбудованого контролера, представлена розлогою термінологічною базою, адекватний переклад якої вимагає не лише знання еквівалентів термінологічних одиниць, але й фонових знань з електроніки, ліфтової галузі тощо. Окрім того, основний масив термінів представлений двоконпонентними та багатоконпонентними термінами, переклад яких вимагає ретельного підходу у здійсненні попереднього перекладацького аналізу для виявлення семантичних та структурних особливостей терміну. Таким чином, **термінологічний переклад** – це комплексний процес трансформації вихідних термінологічних одиниць засобами цільової мови, в ході якого «встановлюється відповідність іншомовних термінів термінам рідної мови, що при появі нових термінів чи термінів, не зафіксованих в перекладних словниках, потребує певних знань» [4, с. 18].

Вивченню семантичних і структурних особливостей термінів, закономірностей їх побудови та функціонування в лексиці присвячені праці таких вчених, як В. В. Виноградов, О. С. Герд, С. В. Гриньов-Гриневиц, В. П. Даниленко, Т. Л. Канделакі, Т. Р. Кияк, Д. С. Лотте, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва, О. В. Суперанська, В. А. Татаринів та ін.

Питання перекладу двоконпонентних і багатоконпонентних термінів у посібниках з електроніки / мікроелектроніки можна вважати недостатньо дослідженим, оскільки саме такі терміни викликають найбільше складнощів при перекладі. Окрім того, переклад двоконпонентних та багатоконпонентних термінів є предметом дискусії багатьох вчених у зв'язку з вирішенням та трактуванням такої проблеми, як синонімія та відсутність стандартизації термінології. Подібну думку висловлює В. А. Судовцев, зазначаючи, що «багато термінів і термінологічних систем як лінгвістичні знаки досі мають такі недоліки, як багатозначність (один термін має два або більше значень), синонімія (для одного поняття існують два або більше термінів), протиріччя між терміном і поняттям,